

Haladni a végső beismerésig

SZÁLINGER BALÁZS: *ÉS MOST KELLETTEN ELRUGASZKODOM. VÁLOGATOTT VERSEK*

Zsebbe csúszthatató, kicsinyke kötetet adott közre Szálinger Balázs 2023-ban. Ha ráteszem a mobilom, csak szélteben lóg ki alóla néhány centit, máskülönben nincs méretbeli eltérés a kettő között. Ez a kötet is a szerző magánkiadásában jelent meg, de ami ennél jóval fontosabb, hogy a költő maga válogatott 51 költeményt korábbi hét verseskötetéből. Az, hogy mi ennek a vállalkozásnak oka, célja, nem derül ki, nincs kerek évforduló, hacsak a szerző negyvenöt életéve nem minősül annak, de ez sem vág egybe az 51 költemény szabályosságától hajszálnyit elmozduló számától. A kötet hátsó borítóján mindössze egy négy soros idézet ad lehetőséget töprengésre, amely az *Agrostressz-Esztervihar* című 2018-as vers zárata a 361° kötetből, amely vers meglehetősen ironikusan vezet végig az országot átszelő vasútvonalon, a hatalmi változások önkényének, a hatalmi és anyagi előnyök érdekében hozott logikátlan döntéseknek, valamint az idétlen átnevezéseknek kitett országon (vagy kisebb régióján – egyre megy), a civilizáció által tönkrevágott tájon, amortizálódott településeken és így tovább. A megszólaló új-adys gesztussal gázol az elvadult tájon, egy elmaradott, elszigetelődött országon át. A mű zárata a fiatal költői hang(ok) súlytalanságára, hatástalanságára tett önreflexió, a fiatal, névtelen alkotó státuszától való elmozdulás pillanata. Ez egy lehetséges pillanat az elrugaszkodásra, ahogy a kötet címe sugallja: *És most kellett en elrugaszkodom*. A kötet tehát, olvasatomban, az eddigi lírai életmű összegzése, szemrevételezése után valamiféle elrugaszkodás, a költői pálya más módon, újszerű folytatásának ígérete (vágya, reménye). Ezt, a könyv kézbevételekor formálódó benyomást erősítheti meg Németh Róbert HVG-ben készített interjúja, amelyben Szálinger maga is költészetének határponthoz érkezéséről beszélt: „Olyan jó: ki van söpörve a magtár, az összes fiók, nincs félkész mű, most lógok a levegőben, és biztos, hogy nem csinálhatom úgy, ahogy eddig.” [Németh Róbert: *Szálinger Balázs: Politikusokról és egy üres borospohárról is lehet verset írni – csak a pohár inspirálóbba*, hvg.hu]

De honnan is rugaszkodik el az alkotó? Hogyan látja eddigi költészetét? Vajon számadása során lírájának mely vonulatait, irányait, mely verseit mutatja meg, bil-lenti-e, s ha igen, merre, az arányokat, hangsúlyokat? Elképzelhető, hogy egy évvel korábban vagy néhány évvel később nem pont ugyanezeket a verseket tette volna bele a kötetbe, s ha a válogatást egy szerkesztő vagy más külső szem irányítja, akár egészen más versdomborulatok jöttek volna létre. Ám mégse zárhatjuk ki a pillanat fontosságát, azt, hogy Szálinger Balázs épp most, a megvalósított tervei, lezáruló pályaszakasza – sőt korszaka, mivel több mint harmincéves költői múltra tekint most vissza – után érzi úgy, hogy alkotóként valami egészen mást kell csinálnia.

A hátsó borítóra kiemelt részlet több szempontból is jelentőségteljes. A vers egészéből kiemelt zárlat [„S ki mondja ezt? Nem mondja senki. / Nincs nevem, én még fiatal vagyok:”] egyrészt a lírai megszólaló eltörlését, lenullázását vallja: az eddigieket hátrahagyva, tiszta lapot nyit jövőbeli költészete számára. Másrészt az *Agrostressz-Esztervihar* című vers egésze, amellett, hogy az életmű kiemelten

fontos darabja, egy lét- és korszakösszegző, az ország állapotára, működés módjára reflektáló költemény, amely az utazás, úton levés, útvonal ismert toposzaira épül, az idősíkok és értékek ironikus ütköztetése számos jelentésréteget hoz mozgásba egyéni és közösségi szinten is: „Valamikor ez a bor útja volt, / Ma nem más, mint államvaspálya menti / Traumatörténeti tanösvény.” A vers számvetés, létösszegző visszatekintés, ami a borítóra kiemelt részlettel kiterjeszhető a kötet egészére. Az eddigiek szemrevétele, szubjektív összegzése – erre persze nem olyan nehéz rájönni. Sokkal érdekesebb az, hogy a költő mely verseit, sőt milyen típusú verseit, hangsúlyosan mely kötetének műveit válogatja be az alkotói portfólió gyűjteményébe.

Ami első olvasatra is szembetűnik, hogy Szálinger válogatása nem teljesen vág egybe a recepció által kiemelt, emlegetett versekkel, egy irodalmár, szerkesztő bizonyára más műveket emelne ki az életműből, máshová helyezné a hangsúlyokat. Így viszont épp az mutatkozik meg, hogy a szerző miként látja és szeretné láttatni magát, s ebben számomra épp a költő játékos és önironikus vonása tűnt fel, amit gyakran elfelejtünk Szálinger költeményei kapcsán, mivel az *M1/M7-től* [2009] kezdődően elsősorban a versek közéleti, társadalmi gondolatosságát és komoly hangvételét szokás kidomborítani, s a poétikai, hangvételbeli felszámoló gesztusok, valamint az irónia is inkább ennek kontextusában szokott felmerülni. Ez a kis kötet azonban felidézi a költőnek egy jóval személyesebb oldalát is, szubjektív élményekhez, emlékekhez, emberekhez kötődő viszonyainak verses lenyomatait.

Az eddigi hét kötet mindegyikéből kerültek versek a válogatásba, ám az árnyok természetesen eltérőek. Az egyes művek, a keletkezés évével ellátva, időrendben követik egymást, és az eredeti kötetbeli helyükből, ciklusrendjükben kilépve újféle folyamba rendeződnek, s a szoros időrend egy esetben – *Barátom, a színész, biciklivel* – még az egykori kötethatárokat is felrúgja. [Ám némileg talány is, hogy a 2019-es dátummal ellátott vers mit keres a 2016-os, a *360°* című kötet versei között. Lehet, hogy tévedés.]

A költő első kötetéből, a *Kievezni a vajból* [1999] négy, a második, *Első Pesti Vérbakarból* [2002] öt vers került a válogatásba. Számomra ezekkel a művekkel volt a legfurcsább találkozni, nemcsak azért, mert ezek a korai darabok húsz-huszonöt év távlatára nyitják rá az ajtót, és a Szálinger-líra kezdeteihez vezetnek vissza, hanem mert rendkívül szembeötlően mutatják meg azt a poétikai és szemléleti távolságot, amit ez a költészet alig negyzed évszázad alatt bejárt. Noha mindez természetes és logikus, hiszen mind a világ, mind a költő folyamatos változásban van, s az sokkal nagyobb probléma lenne, ha egy költői életmű nem formálódna, alakulna, mégis érdekes és némileg fájó meglátni, hogy az első nekirugaszkodások mennyi könnyedséget, játékot tartalmaztak, s milyen eleven erővel [helyenként virgonc iróniával] kapcsolódtak a műfaji, megszólalásbeli hagyományokhoz vagy a líratörténethez. E korai hangot és a formai, tartalmi rájátszások sorát képviseli a *Variációk pókra* – Csokonai rokokó-udvarló modorában; a Petőfit megidéző *Székfoglaló* –, amely az első kötet záróverse volt – megszólalója pedig önironikus kajánsággal be is ír[at]ja magát a [halhatatlan] költők társaságába. A költő néhány éve elkészült honlapján Szálinger maga is a „fiatalos hang megmutatását” tartja fontosnak e versek esetében, s talán épp a kötetekhez írt kommentárok kapcsán fogalmazódott meg benne egy versválogatás terve. Az *Első Pesti Vérbakarbé* satirikus, formabravúrokban dúskáló parádéjából öt darab került

a válogatásba, s új helyükön [is] a fiatal költő formakezelésének magabiztosságáról, a könnyedség mellett a harsogó kabaré világában megjelenő kegyetlen, „véres” valóság kettősségének abszurdításáról tanúskodnak. A mímelt vidámság és könnyedség mögött a nehéz korszakok súlyos eseményei, veszteségei tűnnek fel, s megjelenik a Szálinger-lírának az, a magánéletet és az egyén érzéseit, érzeteit háttérbe szorító, a történelmi múltat és a közéleti kérdéseket tematizáló vonása, amely meghatározóan majd az *M1/M7*-től jellemzi a verseket: „S a lelkész újra a világot látta / A barakkon kívül, a nézőterünkön.” A kabaré kulisszáit, színpadképét és a versek dalszerűségét megtartva kifejezetten ebbe az irányba tart *A kabarék átka* vagy a *Rozsdaövezeti sanzon*.

Talán állítható, hogy a hét év után, 2009-ben megjelent *M1/M7* óta számol a kritika komolyan Szálinger költészetével, s e gyűjteménnyel kapcsolatban szokás rögzíteni a költő hangvételének megváltozását, megkomolyodását is. A lírai köteteket más, főként verses epikai művek övezik: eposzok [*Zalai passió* [2002], *A sík* [2005]] és egy verses kisregény, *A százegyedik év* [2008], így tehát nem hosszú hallgatásról van szó a második és a harmadik verseskönyv között, hanem más irányú alkotói intenciók kiéléséről, megvalósításáról. A verses epika iránti elköteleződés, valamint a magyar lírai hagyomány formái, motivikus és intertextuális megidézése és továbbgondolása az *M1/M7* című kötetnek is sajátja, s bár tény, hogy ez a könyv egy újabb költői korszaknak a nyitánya, s látszólag markánsabb fordulópontnak tűnik, ám alaposabban – és utólag – megvizsgálva a korábbi lírai anyaghoz és epikus művekhez is szervesen kapcsolódnak a kötetben megjelent versek. Az *M1/M7* egyfajta szintézis is, utak találkozása, egymásba érkezése, összefonódása, amit közismerten a címadó vers és az erre hagyatkozó recepció is egyértelműen exponált. Úgy vélem, e kötet vezette be határozott gesztusokkal a közéleti, társadalmi, olykor politikai tematikát a versek világába, s jórészt ezek szolgálatába állította e líra kezdeteitől jelen lévő iróniáját, némileg talán a korábbinál szolidabbra, finomabbra és keserűbbre hangolva. Továbbá innentől nyílnak versterek a költő történelmi hangoltságának, a múlt és jelen áthallásai, az elsősorban magyar történelem eseményei, alakjai innentől népesítik be szép lassan Szálinger líravilágát, s e társaságnak Zrínyi lesz az egyik legmeghatározóbb alakja, a költő és hadvezér, aki életének különböző területeit, sztrádáit futtatja egymásba, akárcsak a kortárs lírikus. Szintén a költői világ bővülésének tekinthető a hanyatló, pusztuló, politikai oligarcháknak kiszolgáltatott vidék és a lehetőségekkel, kultúrával, fejlettséggel kecsegtető, mégis elidegenített, közönyösebb (fő)város kettősségének megjelenítése, a kisebbségekre, határon túli jelenségekre való fogékonyság. A korábbi formajátékok, virtuóz rájátszások a komoly mondanivaló, a történelmi múlt és a 19. századi, reformkori költészet megidézésével szintén megszelídülnek, és „veretesebb” zengést kapnak. Ilyen vers a történelmi futballcsapatot bemutató, alkaioszi strófában írt, s ezzel Berzsenyi *Magyarokhoz* című ódáját is felidéző *Sport* című költemény, amely egyben a 2009-es kötet sportmetaforáinak egyik darabja is. Ugyanakkor a saját érzésvilág, magánélet versei továbbra is jelen vannak, önálló ciklusba rendezve [az *M1/M7* magánéleti ciklusából például a *Szűnyog Szűnyog* és a *Két katolikus* került a válogatásba]. Ez a fajta kettősség majd a későbbi kötetekben is érvényesülni fog, ám az arányok némileg elmozdulnak a közéleti vagy gondolati költemények irányába, a két utolsó kötetben [*361°* és *Koncentráció*] pedig a magánéleti versek mintha szinte egészen feloldódnának a napjaink jelenségeire reflektáló versvilágban.

Ha az *M1/M7* című kötetre azt mondtam, hogy némileg szintézis, akkor a 2012-es *Köztársaság* még inkább az. Szálinger e könyvében a lírai anyag mellett egy verses dráma [*Köztársaság*] és egy szerelmi témájú verses elbeszélés [*Háború*] is helyet kapott. E három műnem nemcsak műfaji konklúziója az addigi életműnek, hanem motívumok, megszólalásmódok összegzése, lezárása is egyben, valamint egyfajta előrettekintés az utópisztikus jövőbe is. A válogatott versek közé azok a közéleti, az ország politikai helyzetét tematizáló versek kerültek, amelyek a rendszerváltás kudarcáról szólnak, mint a *Demokrácia*, *Salgótarján* vagy a rendszerváltó nemzedéket a fiatalabb generáció nevében vörösmartys tónusban „számon kérő” *Rendszerváltás_2.0*. Az életmű e kétségtelenül jelentős művei dialógusos keresetlenségükkel, szituációkat kibontó allegóriákkal jellemezhetőek, ahogy a nagy lélegzetvételű önszemléleti összegzés, *A halálra ítélt szerelmet* című vers is, mely a szükségszerűen mulandó szerelmet, érzelmeket és általában az emberi dolgok elmúlását, változását egy versenyülő szilaj, érzékeny alakján át viszi színre. A magánéleti, „családi” versek közül az *Apa-monológ* és a *Hétfő éjjel az Üllői úton* töprengései nyitják meg a generációs időkapukat mindkét irányba, ám az utóbbi vers a közállapotokat és a magánéleti történéseket építi össze egy szakrális térbe, a női testbe, hogy szent és profán, mindennapi és távlatos egysége egy megfogant gyermek által a jövő felé nyisson némi reményt: „kint még teremtő / Voltam, bent egy térden kúszó teremtmény, / Hajótörött, aki a mécszet őrzi, / S megjelenik, ha azt monddod: legyen fény.” A női test templomának, belső terének bejárása József Attila *Ódájának* magaslatát, az univerzum teljességének fenségét is megidéző szerelmi vallomás, bizonyára Szálinger legnagyobb verseinek egyike.

A 360°-tól léptékváltás történik Szálinger költészetében. Nem feltétlenül és nem csak a témák vagy a felvetett kérdések változnak, hanem leginkább a nézőpont és a távlat, ahonnan a dolgokat szemléli. A kötet címe is a teljességet, a kör (vagy gömb) egészét érzékelteti, a világ, a glóbusz és benne Magyarország a magyarjaival együtt csillagászati és földtörténeti távlatot kap. A költői nyelv tovább egyszerűsödik, kopárabbá, ugyanakkor kísérletezőbbé válik, köszönhetően a verseket ihlető geológiai, térképészeti és egyéb dokumentumoknak, leírásoknak. A lírai intertextusok helyét, szerepét egyre inkább egyéb, szépirodalmon kívüli szövegformák veszik át, a versnyelv ezekből merítkezik, építkezik. Bevallom, nekem ez az egészen új irányba mozduló könyvecske a legkedvesebb Szálinger eddigi életművéből. Mert egyfelől izgalmas a poétikai erővonalak alakulása, és a világ feltérképezésének, föl(d)mérésének új módja, ahogy a szerző a természettudomány objektívnak tartott mérései, adatai, módszertana segítségével próbálja megformálni a versnyelvet, és megragadni a világ és az emberi élet működését, folyamatait. Ám mindeközben arra is reflektál, hogy az objektív – teljes egészében felmérhető – világ létezése és a szubjektum nélküli megismerés igencsak kétséges. A korábban is megmutatkozó geo-poétikai vonások tovább erősödnek, az időbeli, történelmi távlatok megnőnek, sokszor földtörténetivé tágulnak, s a versekben eddig is gyakran megjelenő konkrét földrajzi elemek [folyók, települések, mocsár, dombvidék], tájegységek még nagyobb szerepet kapnak. Mindezek során az emberi civilizáció kártékony, pusztító folyamatai, a glóbusz és a kisajátított természet erőzójának tapasztalata kerekedik felül, az elhasznált föld, a kártevő ember megjelenítése az antropocén szemlélet és poétika területére vezet, nem nélkülözve az ember felelősségének gondolatát sem:

„A nyers térszíntől némán viszolyogtunk, / Viszolygásunkat szégyelltük és bántuk,
/ A pogánytól megszabadult hazánk / Mocsaras, gőzös, gennyes pokolnak tűnt, /
Amelyre sajnáljuk földi életünket, és / Melyben magunk után nem hagyhatunk mást,
/ Mint műszereket, csákyákat, pár tutajt.” E versek közül három vers *A Duna rajzoló*,
a *Hetés* és a *Nagyjóuram* került be a válogatásba a 360° igen erős első ciklusából,
az utóbbi vers Szálínger ironikusan historizáló megszólalásmódját is előlegezi, ami
majd főleg a *Koncentráció* verseit jellemzi. A magyar rögös táj térformáit, természeti és
épített jelenségeit a versnyelv fontos elemévé emelő, allegorizáló, az ország múltjára,
jelenére reflektáló versek közül *A vihar nyugodt középpontja* vagy a *Fogolycsere után*
a *híd* kapott helyet a válogatásban. Ugyanakkor fontos versekről mondott le a szerző,
amikor *A Várciorog-vízésésnél* vagy a *Zuhatag* kihagyásáról döntött, talán azért is,
hogy ebből a kötetéből is megmutathassa költészetének „privátabb”, személyesebb,
emberléptékűbb darabjait is [*Hat sor, Cirkusz, Másikember Blues*].

A 2018-as kötetben folytatódik a 360°-ban megkezdett költői irány, ahogy ezt
a kötet címe [361°] is érzékelteti. Ám tovább is lép eggyel, túlcsoportul, épp hogy, az
egészen. A földrajzi formák felszíne „alatt” továbbra is zajlik a nagy- és kisvilág föl-
mérése, a terepszemle. A valós és fiktív földrajzi nevek sokasága nemcsak a geográfiai
helyek megjelölésére szolgál, hanem a geopolitikai, geopolitikai jegyek mellett a név,
az elnevezés és a nyelv kerül előtérbe. Egyrészt az el/megnevezés játéka, folyamata
sok esetben újabb jelentésrétegeket hoz működésbe, másrészt a névadás tevékeny-
ségének isteni [alkotói] teremtő gesztusa és a bolygót kisajátító és a maga nyelvére,
szájíze szerint formáló emberi gőg megmutatkozása is tapasztalható, nem beszélve a
hatalom átnevező, átkeresztelő játszmáiról, reprezentációs gesztusairól. A természet,
a földrajzi elemek kézenfekvő egyértelműségét a nyelv akadályozza, torlaszolja, s e
nyelvi küzdelem, a különböző regiszterek keverése, ironikus kiforgatása, kisiklatása
szintén a kötet jellemzői közé sorolható, ahogy mindez az *Elrugaszkodás*ba is bevá-
lasztott *A tájsebengedély* című versben is artikulálódik: „Istenmódban, bozótvgó
tüzekkel, / Régiós ajánlatom megteszem / Holnap reggel az anyanyelvemen.” S rögtön
utána olvasható az *Agrostressz-Esztervihar*-viszonylaton megtett – történeti, múltat
idéző – utazásvers is, melynek zárószorai kerültek a borítóra, ahogy erről már szó esett.

A „tragédiamentázatú vidék” – amely tele van „Rengeteg rangos haditettel, /
Békekötéssel és / Tanulságos határmondavilággal, / Tanítanivaló lefolyásokkal,” – iránti
érdeklődés a *Koncentráció*ban is kitarat. A – költő kifejezésével élve – „országászattan”
komoly elköteleződése, sőt akarva-akaratlanul vállalt feladata Szálínger lírájának. Ám,
ahogy a válogatásból és az eddig leírtakból is kiderülhetett, a 360°-tól kezdődően ez
a közállapotokra, a régiók működésmódjára, a negatív folyamatokra fogékony líra jóval
finomabb, áttételesebb eszközökkel él, a közvetlen politikai tartalom, az aktualizálás
alig-alig tűnik fel a versekben, miközben a költemények tartalmi-gondolati „veleje”
nagyon is a kortárs jelenségekre reflektál. A történelmi példák, alakok megidézése
a *Koncentráció*nak is sajátja, ám a válogatásba mindössze öt vers került a legutolsó
verseskönyvből, igaz, ezek közül az *Okfejtés a térképről*, amely a kötetnek egyik
nyitóverse és a *Kegyhelykilöködés* című műveket igen jelentős daraboknak tartom.
Az *Okfejtés a térképről* e költészet szemléletmódjáról vall, nevezhető ars poeticus
költeménynek is, a tékép mint a valós tereket leképező, mégis elvont konstrukció
a lírára is vonatkoztatható, mindkettő a valóságnak és [absztrakt] reprezentációinak,

a létezőnek és a hipotetikusan kreálnak útvonalakkal behálózott, bonyolult viszonyát hordozza.

Ugyanakkor a *Koncentráció* kötet újdonságát, a Szálinger-líra poétikai elmozdulását az aposztrophé, az odafordulás, megszólítás alakzata szervezi, a szónoki, retorikai gesztusok, a közösséget megszólító párbeszédkísérletek számos versben jelen vannak. A művek hol együttérzően, egyetértően vállalnak közösséget a megszólítottakkal vagy a felvetett témával, hol éppen elhatárolódnak, számonkérő faggatásba kezdenek. E dialogicitás, a közvetlen megszólítások a költői feladat- és társadalmi felelősségvállalás talán mindig is meglévő és a versekben jelenlévő attitűdjének retorikailag [fel]fokozottabb megnyilvánulásai, sokszor a 19. századból ismert vátesz-szerep felvállalásának kortárs alakváltozatai. Ebbe a vonulatba tartoznak a Mikes Kelemen „hangját” és a *Törökországi leveleket* imitáló „édes nénémhez” szóló versek, amelyekből a jelenlegi válogatásba sajnos csak egyetlen került be [*Mikes Kelemen újabb éve elmegy*], mutatóba. Ebből az egy darabból nem derül ki, hogy a szerepjáték mennyire meghatározza a *Koncentráció* arculatát, mivel a Mikes-versek fanyar iróniával, kedélyességgel ellenpontoszzák a kötet komoly hangütésű műveit, főleg, hogy ezek a szonettformában írt dalok nem önálló ciklusban, hanem szétszórva bukkannak fel a kötetben, és a szubjektum helyzete, hangulata szerint reflektálnak a külvilág történéseire, a versbeszélő saját tapasztalataira, érzéseire. A kötetnek ezt a verscsoportját nagyon lehet szeretni, kicsit sajnálom, hogy aki csak a válogatáskötet alapján szeretné feltérképezni Szálinger költészetét, az kimarad ebből a nagyszerű élményből. De mindez semmi esetre sem akar számonkérés lenni, s bizonyára a 2022-es közeli megjelenés miatt is ilyen szűkmarkú a merítés e kötetből.

S bár megszólalásmódjában, poétikájában a *Koncentráció* is újdonságokkal szolgál, Szálinger továbbra is fenntartja a távlati nézeteket, az antropocén szemléletet, a Kárpát-medence és a magyar nép múltját, jelenét, sorsát messziről, átfogóan, mintegy jövőbeli utóidejűségéből látatja motívumgazdag, allegorikus, parabolikus költeményeiben.

Az *És most kellelten elrugaszkodom* végére került *Vers* igazán zárlatra méltó, hiszen épp azt, az elmélet és gyakorlat, az ideális és a szemünk előtt heverő rögválós kettősséget fogalmazza meg, ami nem igazán oldható fel [„Elméletben árnyas és szent fővény, / S mind halhatatlan, aki rálép – / Gyakorlatban viszont forog a föld, / És bűneinkről lecsúszik az árnyék.”], Szálinger költészete szerint biztosan nem, s talán e fel- és megoldhatatlan kérdések, a kiábrándító, elrontott dolgok felfoghatatlansága és egy jobbnak, valami jobban működőnek kiirthatatlan vágya a motorja, felhajtóereje ennek a költészetnek, és ha tetszik, ha nem, az újbóli elrugaszkodásnak. S talán az is állítható – e válogatás alapján is –, hogy e távlatos lírát már messziről, „nézik, nézik a csillagok”. [*Magánkiadás*]

VISY BEATRIX